

FACULTĂȚILE MINȚII ȘI FACULTĂȚILE GÂNDIRII

DE LA MAIORESCIENI
LA ALEXANDRU SURDU

MONA MAMULEA*

FACULTIES OF MIND AND FACULTIES OF THINKING:
FROM MAIORESCU'S SCHOOL TO ALEXANDRU SURDU

ABSTRACT: The article intends to explain the negative impact the faculty psychology had on Maiorescu's disciples by investigating a set of philosophical assumptions that underlie their thought. The Romanian debate on mind faculties comes to a turning point with Alexandru Surdu's logical approach that overcomes the difficulties of the essentialist metaphysics and offers an explanation for the occurrence of disagreements within philosophy.

KEYWORDS: faculties of mind; faculties of thinking; faculty psychology; essentialism; functionalism; reality.

O PROBLEMATICĂ ABANDONATĂ

Chiar dacă teoria facultăților a fost comentată în școala maioresciană, Maiorescu și discipolii lui, în majoritate fascinați sau cel puțin preocupați de ideile lui Kant, au refuzat să continue discuția despre mintea umană în termeni de facultăți. Întrucât substratul teoretic al acestei poziționări nu a fost niciodată lămurit și dezbătut în detaliu, voi încerca să îl reconstitui din context, pe baza puținelor referiri care pot fi identificate la nivelul textelor filosofice din epocă, începând chiar cu lucrările lui Maiorescu. Nu e suficient să spunem că Maiorescu a influențat gândirea generației de filosofi de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Prin cursurile și susținerea lui, Maiorescu a *creat* această generație, i-a *format* gândirea și a angajat-o într-un proiect filosofic coerent¹. Când a ajuns la

---

¹ Am analizat ideile filosofice care constituie nucleul școlii lui Maiorescu în câteva articole publicate de-a lungul timpului: Mona Mamulea, „Particularul și universalul sau dilemele Școlii lui Maiorescu. Câteva considerații istorice”, în *Studii de istorie a filosofiei*

* Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru”

catedră, Maiorescu avea o direcție kantiană rectificată prin intermediul lui Herbart și al filosofiei speculative germane post-kantiene. Încă din *Considerații filosofice pe înțelesul tuturor* (1860) Maiorescu adoptase un punct de vedere care contesta că se poate vorbi despre existența facultăților „sufletului”. Această poziție poate fi pusă pe seama influenței herbartiene (așa cum voi arăta mai jos), dar nu numai. Când vorbește despre psihologia reprezentărilor, Maiorescu trimite la Carl Gustav Carus și la Karl Rosenkranz. Or, atât Carus, cât și Rosenkranz s-au poziționat critic în ceea ce privește „psihologia facultăților”. Carus – pe temeiul unei concepții dinamice despre natură în genere; Rosenkranz – pe baza unei convingeri care favorizează unitatea psihicului. În prima prelegere din *Vorlesungen über Psychologie* (1831), Carus era nemulțumit de ceea ce considera că este abordarea „analitică” de care s-ar fi făcut vinovată teoria în cauză, care ar trata facultățile mentale ca pe niște entități obiective localizate la nivelul creierului. În locul acestei perspective statice asupra capacităților mentale, Carus (la rândul său influențat de Goethe) a propus o perspectivă dinamică, întrucât natura însăși este o „eternă devenire”². „Pneumatologia” lui Rosenkranz, expusă inițial în *Psychologie* (1837), este hegeliană: ceea ce numim facultăți nu sunt decât activități diferite ale uneia și aceleiași „puteri” („spiritul subiectiv”), care este dialectică. Cele trei activități, percepția, concepția și gândirea trec una într-alta după un model inspirat de dialectica hegeliană³.

Dincolo însă de aceste lecturi, Herbart a fost, pentru tânărul Maiorescu, principala autoritate – în psihologie și nu numai. Pe deplin încrezător în destinul metafizicii lui Herbart – pe baza căreia, de altfel, și-a construit sistemul din teza de doctorat –, Maiorescu nu doar că îi elogia inovațiile, dar i-a și încredințat misiunea providențială de a elibera conștiința științifică de viciile și neajunsurile unei învățături învechite („zăvorâtă în cufăr”) cum e psihologia facultăților:

„Progresul, înaintarea în filosofie, în comparație cu Aristotel, conform celor spuse, se realizează numai în psihologie. Iar în această privință Herbart consti-

---

românești, VII, București, Editura Academiei Române, 2011, pp. 160–182, „Criteriul realității: metafizică și știință în școala lui Maiorescu”, în *Revista de filosofie*, LXI, nr. 1, 2014, pp. 23–34; „A neutral monism based on Kant”, în *Revue roumaine de philosophie*, Tome 59, nr.1, 2015, pp. 73–84; „Maiorescu despre filosofie ca *scientia universalis*”, în *Revista de filosofie*, LXIV, nr. 4, 2017, pp. 257–267.

² Vezi Matthew Bell, „Carus”, în *The German Tradition of Psychology in Literature and Thought, 1700–1840*, Cambridge, Cambridge University Press, 2005, pp. 212–219.

³ Vezi Karl Rosenkranz, *Pedagogics as a System*, Translated from the German by A. C. Brackett (Reprinted from *Journal of Speculative Philosophy*), cap. „Psychological faculties”, St. Louis, Mo., R. P. Studley Co., 1872, în special p. 37.

tuie de la Aristotel încoace cea mai semnificativă figură în domeniul filosofiei. Ideea menținerii de sine, a conștiinței și a pragurilor ei, teoria întunecării și a reproducerii, geneza simțămintelor, deducerea dorinței și a voinței, în sfârșit, dezvoltarea caracterului – acestea sunt magistralele descoperiri care și-au croit drum în lumea oamenilor de știință și cărora – și aceasta e profunda mea convingere – le va reveni în viitor deplină înflorire. Drept bază a oricărei educații, acestea sunt cele ce-și cer recunoaștere și înfăptuire, iar din conștiința tuturor învățaților prin ea, prin această psihologie, va trebui să fie dată la o parte psihologia zăvorâtă în cuțar, *acea nefericită disciplină a diferitelor facultăți psihice innăscute*⁴.

O precizare este aici necesară. Ideile tânărului Maiorescu cu privire la psihologie, în genere, trebuie înțelese contextual, adică plasate într-o epocă în care psihologia încă mai era un domeniu al filosofiei, iar filosofia era considerată *scientia universalis*⁵ prin raport cu științele „particulare” pe care continua să le reglementeze la nivel teoretic. Psihologia nu doar că nu se desprinsese de filosofie, dar nu dobândise nici măcar statutul de „știință particulară” pe care îl dobândiseră deja fizica și astronomia; pentru constituirea ei propriu-zisă ca știință particulară sau specială este creditat Wundt, iar anul 1879, în care acesta a înființat laboratorul din Leipzig, a devenit anul de naștere al psihologiei ca știință. Dar schimbarea înfăptuită de Wundt a fost posibilă datorită unei serii anterioare de gânditori care s-au străduit (în ciuda poziției sceptice a lui Kant) să construiască o psihologie riguroasă, cu un obiect măsurabil. Unul dintre aceștia a fost chiar Herbart.

Herbart ar fi dezvoltat (fără intenție, din câte se pare⁶) o psihologie care poate trece drept *naturalist-științifică*, cunoscută și pentru faptul că a respins vehement ideea de facultăți ale minții, pe care a comparat-o ironic

---

⁴ Titu Maiorescu, *Relația*, în *Comemorare Titu Maiorescu, Un secol de la moarte (1917–2017), I. Opera filosofică*, Ediția a II-a, îngrijită de Alexandru Surdu, București, Editura Academiei Române, 2017, p. 50 [subl. mea]. Maiorescu a fost foarte atent cu modul în care și-a folosit termenii. Cuvântul întrebuintat de Kant pentru „facultate” („*Vermögen*”) a fost utilizat doar de două ori în textul original al *Considerațiilor*, și doar în context negativ (vezi *Einiges philosophische in gemeinfasslicher Form*, Berlin, 1861, pp. 71, 132). Cu aceste două excepții (care se regăsesc în versiunea românească la pp. 110, 128), acolo unde citim „facultate” în traducerea românească, inclusiv în contexte care par să se refere la ceea ce s-a considerat în mod tradițional ca fiind facultăți ale minții (intelectul sau rațiunea – pp. 94, 99), Maiorescu folosește termeni lipsiți de încărcătura teoretică a vechii psihologii contestate de Herbart, de exemplu, „*Eigenschaft*”= trăsătură.

⁵ Pentru înțelegerea pe care a dat-o Maiorescu filosofiei ca știință universală, a se vedea articolul meu „Maiorescu despre filosofie ca *scientia universalis*”, ed. cit.

⁶ Gary Hatfield, *The Natural and the Normative: Theories of Spatial Perception From Kant to Helmholtz*, Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1990, pp. 122, 125.

cu aceea a flogistonului din chimia de secol XVIII⁷. Pentru Herbart (ca și pentru Leibniz), viața mentală însemna *reprezentări*. A respins deci facultățile (și orice structură înăscută a minții), în schimb a introdus un substrat ontic pentru reprezentări calchiat după modelul monadelor (fără părți, grad etc.). Reprezentările ar fi stări ale acestor entități numite „reale” („*Realen*”), calități experiate de acestea. Realele, fiind simple, nu pot conștientiza pe de-a-tregul mai mult de o singură reprezentare în același timp. De aici rezultă o „luptă”, un conflict între reprezentările care se „străduiesc” să treacă de pragul conștiinței, inhibându-se reciproc. Herbart a conceput astfel o „mecanică a minții” (expresia îi aparține lui Gary Hatfield) în care raporturile dintre reprezentările aflate în competiție pot fi formulate matematic. De asemenea, a enunțat legile în conformitate cu care interacționează aceste forțe măsurabile care sunt reprezentările – legile de „reproducere” (care guvernează modul în care reprezentările se „reproduc” la nivelul conștiinței)⁸. Cel care i-a urmat lui Kant la Universitatea din Königsberg a încercat să facă din psihologie ceva ce Kant însuși considera că este de neconceput, o *știință empirică* – mai mult, o mecanică a minții în spirit newtonian în care acționează forțe măsurabile. Și-a clădit această mecanică a minții pe o metafizică leibniziană și a gândit-o astfel încât să se preteze la o matematizare completă.

După tânărul Maiorescu, psihologia are drept obiect *interdependența dintre reprezentări*, care exprimă întotdeauna o lege adecvată. Scopul psihologiei constă în a indica legile în virtutea cărora reprezentările se influențează reciproc, se „refulează” unele pe altele sau își opun rezistență⁹. Maiorescu a furnizat chiar exemple privind modul în care se aplică matematica în determinarea și demonstrarea legilor psihice. Modul în care înțelege Maiorescu disciplina psihologiei în scrierile de tinerețe urmează în mod evident modelul mecanicist al lui Herbart. Reprezentările, relațiile dintre ele și legile care guvernează interacțiunea și „reproducerea” lor *epuizează întreaga activitate mentală*. Toate conținuturile psihice pot fi expli-

⁷ Vezi Gary Hatfield, „Psychology and Philosophy”, în Dean Moyar (ed.), *The Routledge Companion to Nineteenth Century Philosophy*, London and New York, Routledge, 2010, pp. 528–529; Idem, *The Natural and the Normative: Theories of Spatial Perception From Kant to Helmholtz*, ed. cit., p. 122

⁸ Vezi mai departe Gary Hatfield, *The Natural and the Normative: Theories of Spatial Perception From Kant to Helmholtz*, ed. cit., pp. 122–123.

⁹ Titu Maiorescu, *Considerații filosofice*, în *op. cit.*, p. 104. Vezi și p. 128: „Psihologia tratează despre interdependența reprezentărilor, adică e menită să stabilească legile ce determină interacțiunea, precum și refularea și reapariția lor”.

cate prin apel la reprezentări și la relațiile dintre acestea. Memoria, de exemplu, este reproducerea fidelă a unei reprezentări. Fantezia este reproducerea ei infidelă. Uitam anumite lucruri pentru că reprezentărilor respective li s-au împotrivit alte reprezentări, și prin aceasta au fost „obnubilate”. În momentul în care reprezentarea „uitată” nu mai întâmpină rezistență, când dispare reprezentarea „potrivnică”, ea este readusă în conștiință. „Păreră că sufletul dispune de anumite facultăți [...] este deci falsă”¹⁰ – conchidea. Ele nu sunt decât „activități speciale ale principiilor psihologice”¹¹. Pentru el, psihologia arăta ca un sistem axiomatic constituit din câteva principii din care se pot deduce legile întregii vieți psihice.

Entuziasmul lui Maiorescu pentru psihologia lui Herbart s-a diminuat cu timpul. Mai târziu, la catedră, aceasta continuă să fie citată ca un moment istoric important în evoluția disciplinei, „oricât de slabă ar fi în unele părți”¹². Semnificativ este faptul că ceea ce prețuiește în continuare Maiorescu la psihologia lui Herbart este tocmai *caracterul ei științific, măsurabil*. Ceea ce-i reproșează este *tipul* de reduționism pe care l-a practicat, iar nu reduționismul ca atare: faptul că s-a limitat la raporturile dintre reprezentări, în condițiile în care, consideră Maiorescu, studiul trebuie extins și la raporturile dintre reprezentări și *sistemul nervos*; acestea, crede el, au potențialul de a lămuri cu adevărat enigmaticele psihicului uman¹³. Dar psihologia lui Herbart mai avea, potrivit lui Maiorescu, o problemă de natură să pună piedici cunoașterii, iar aceasta era *metafizica*. Nu metafizica ei particulară, ci metafizica în genere. Progresul în psihologie a fost (și continua să fie), credea Maiorescu, subminat de problematica metafizică, de căutarea *esențelor*¹⁴. Facultățile trebuie deci să dispară din vocabularul psihologiei și să lase loc unei cercetări empirice.

Cum se explică deci ostilitatea lui Maiorescu, care altminteri era un admirator al esteticii transcendente¹⁵, pentru problematica facultăților în psihologie, ostilitate care s-a transmis și celor mai importanți dintre studenții lui? Pentru a putea răspunde la această întrebare, am ținut cont de (1) influențele sub autoritatea cărora a lucrat, atât în tinerețe, cât și la maturitate, și care i-au conturat direcția de gândire, și – mai ales – de (2) modul în care

¹⁰ *Ibidem*, pp. 110, 128–129.

¹¹ *Ibidem*, p. 127.

¹² Titu Maiorescu, „Recenzie la *Psihologia empirică*”, în *op. cit.*, p. 509.

¹³ *Ibidem*, p. 517.

¹⁴ „Din experiența psihologică” (1888), în *op. cit.*, p. 494.

¹⁵ Vezi, de exemplu, Ion Petrovici, „Kant și cugetarea românească”, în *Studii istorico-filosofice*, Ediția a II-a completată, București, Editura Casei Școalelor, pp. 228–229, 231.

s-a configurat de-a lungul timpului în interiorul gândirii sale problematice privind, pe de o parte, fenomenele psiho-mentale și natura lor, iar, pe de altă parte, statutul și obiectivele disciplinei care le studiază. Cele două aspecte apar ca fiind strâns legate în evoluția gândirii lui Maiorescu, prin urmare nu vor fi tratate separat.

Dintre direcțiile și influențele care au contribuit la modelarea opiniei lui Maiorescu, trei îmi par a avea un potențial explicativ care merită luat în considerare: herbartianismul din tinerețe și kantianismul asociat cu evoluționismul de la maturitate. Herbart, așa cum am văzut, nemulțumit fiind de direcția Wolff-Kant, care a culminat (la Kant) cu blocarea oricărei căi prin care psihologia ar putea avea acces la statutul de știință, abordează psihologia cu un instrumentar *prekantian*, furnizat de gânditori precum Leibniz și Locke, deschizând calea unei psihologii naturale, ale cărei fenomene pot fi măsurate și traduse în limbajul matematicii. Pentru a face asta, Herbart trebuia să renunțe la vechea concepție esențialistă cu privire la facultățile sufletului/minții. În condițiile în care sunt considerate *esențe*, acestea nu pot fi cercetate prin mijloacele unei științe *empirice*. Să reținem deocamdată că vechea teorie a facultăților – sau, cu un alt nume impus în istorie: „psihologia facultăților” – a fost asociată, mai ales după Kant, cu o metafizică esențialistă. Influența lui Herbart a fost masivă în cazul lui Maiorescu, dacă ținem cont de faptul că era principala autoritate sub care i s-a format gândirea la Theresianum și în perioada în care își pregătea doctoratul. Kant a avut și el o trecere uriașă la Maiorescu – în perioada maturității, de data aceasta. Multe dintre ideile lui Kant au reprezentat un câștig definitiv pentru Maiorescu (mai ales caracterul aprioric al spațiului și timpului¹⁶), dar cea care are greutate în contextul de față este critica pe care Kant a adus-o psihologiei raționale (o să revin la sintagma în cauză) și implicit obiectelor care constituiau preocuparea acesteia, critică pe care Maiorescu a expus-o studenților săi în termeni elogiatori, el însuși plasându-se pe o poziție de consens cu Kant. Prin critica întreprinsă de Kant – care „a spulberat [...] din temelie, construcția sofistică a psihologiei raționale și a salvat învățământul de o filosofie ce nu explica și nu servea la nimic”¹⁷ –, au fost excluse vechile idei ale metafizicii speculative din obiectul preocupărilor științifice veritabile,

¹⁶ „Nu rămâne, dar, decât a crede că natura a dat minții noastre cea mai miraculoasă zestre: formele primordiale, a priori, cu care ne orientăm în lume, formele de spațiu, timp și cauză, descoperite de una din inteligențele cele mai vaste, dacă nu din cele mai senine: Kant” (Titu Maiorescu, „Logica și aplicațiile ei” [1880–1881], în *op. cit.*, p. 406).

¹⁷ Titu Maiorescu, „Istoria filosofiei germane contemporane”, în *op. cit.*, p. 531.

cum ar fi aceea de „eu” esențial, indisolubil, indestructibil, etern¹⁸. (Spre deosebire de Rădulescu-Motru, Maiorescu era de acord cu ideea de „eu” transcendențial, abstract, așa cum a formulat-o Kant, dar nu și cu esențializarea „eului” empiric.¹⁹)

Este plauzibil deci ca și Kant să-i fi furnizat lui Maiorescu temeiuri pentru a respinge modelul sufletului/minții propus de metafizicile speculative (model constituit în Antichitate și amplu dezvoltat de scolastici). Ceea ce nu se poate pune pe seama lui Kant este însă orientarea lui Maiorescu spre acele poziții care pornesc de la nivel fenomenal în abordarea psihicului. Căci împotriva lui Kant (și alături de Herbart), Maiorescu credea că fenomenele psiho-mentale se pot în principiu constitui în obiectul unei psihologii științifice legitime. Iar dacă psihologia din vremea lui (suntem după 1884, în perioada prelegerilor de filosofie de la Universitatea din București) era „înapoiată”, faptul se datora în parte, credea el, încăpățănării ei de a cerceta mai departe *esențele fictive ale vechii psihologii*. Observația este valabilă și pentru celelalte științe „particulare”: dacă fizica nu a atins un nivel științific acceptabil, motivele trebuie căutate în faptul că încă mai este „încurcată în metafizică”, în „cercetări stricăcioase de cauze intime”²⁰. Kantianismul lui Maiorescu a fost, precum se vede, selectiv (ceea ce este evident și în cazul studenților lui)²¹. La maturitate, Maiorescu a respins „facultățile sufletului” pe baza criticii pe care Kant a adus-o psihologiei raționale sau teoretice²² (și pe baza „apriorismului” lui Kant, în genere), pentru a susține o psihologie empirică – adică o psihologie a cărei posibilitate ca știință Kant o nega ferm *pe aceleași baze*. Kant însuși și-a construit teoria cunoașterii pe temeiul unei înțelegeri a facultăților care este distinctă atât de cea a epocii sale, cât și de cea scolastică. Despre aceasta,

¹⁸ *Ibidem*, pp. 529–530.

¹⁹ *Ibidem*, pp. 530–531.

²⁰ Titu Maiorescu, „Istoria filosofiei franceze contemporane”, în *op. cit.*, p. 628.

²¹ Am vorbit anterior despre modul selectiv în care filosofii români din școala lui Maiorescu l-au integrat pe Kant. Vezi, de pildă, despre Rădulescu-Motru, în Mona Mamulea, „A neutral monism based on Kant”, ed. cit.; sau, despre Petrovici, în „Câtă aparență, tot atâta realitate”, în *Studii de istorie a filosofiei românești*, X, București, Editura Academiei Române, 2014, pp. 156–163.

²² Pentru divizarea psihologiei în rațională și empirică este creditat Wolff: *Psychologia Empirica* (1732); *Psychologia rationalis* (1734). Kant a atacat perspectiva lui Wolff, negând că rațiunea ar fi capabilă, doar pe baza conceptelor, să parvină la concluzii veridice cu privire la realitate. Vezi Robert J. Richards, „Christian Wolff's prolegomena to empirical and rational psychology: translation and commentary”, în *Proceedings of The American Philosophical Society*, 14(3), 1980, p. 229.

Maiorescu nu vorbește în niciunul dintre contextele în care dezaprobă vechea psihologie a facultăților. O să revin asupra acestei chestiuni. Așa cum am arătat și în alte părți²³, kantianismul lui Maiorescu a fost revizuit și completat de un model mai nou de înțelegere a lumii, și anume de evoluționism – uneori, adaosurile fiind incompatibile cu structura ideatică a lui Kant. Introducând ideea de evoluție în discuția kantiană despre limitele cunoașterii, Maiorescu le vede pe acestea din urmă ca fiind conjuncturale (iar nu constitutive, cum le înțelegea Kant) și deci posibil de depășit. Ideile pe care le-a expus într-o conferință din 1882, de la Ateneu, au fost transcrise după cum urmează:

„Să vedem însă dacă marginile ce unii filosofi voiesc să pună minții umane sunt în conformitate cu însuși spiritul științei de la care se adapă, dacă se poate susține în fața teoriei lui Darwin, pe care ei nu o combat, relegarea la imposibil a oricărei chestiuni de resort metafizic. [...]

Creierul, care cugetă astăzi și care despică natura, acum bilioane de ani a fost o masă de atome amorfe și brute, apoi o agregățiune de celule inconsciente, apoi un focar de simțire, apoi un aparat de cugetări înalte, de admirabile descoperiri. Ce ne autorizează dar să susținem că mintea omenească va rămâne unde se află astăzi? Cu ce drept se afirmă că necunoscutele de azi, că iuxurile minții omenești, nu vor fi mâine cunoștințe limpezi și luminate, principii cucerite și stabilite în mod neîndoios?

Dacă am admite, ca materialistii cu vederi înguste, limita cunoștințelor și neputința de a trece în domeniul științei ceea ce e astăzi metafizic, atunci ar trebui să negăm legea evoluțiunii, să spulberăm teoria lui Darwin [...].

Darwinismul e adevărat și în progresul intelectual.

Dezvoltarea minții umane [...] nu are hotar²⁴.

În contextul temei de față mai de interes este însă *explicația evoluționistă a stărilor de conștiință*, la care pare să adere Maiorescu pe linia lui Spencer. Stările psiho-mentale numite în vechea psihologie „puteri” ale sufletului (cum ar fi memoria, raționarea, afectele, voința etc.) sunt, de fapt, produse ale evoluției din niște stări simple, primitive, iar acestei evoluții de natură sufletească îi corespunde riguros o alta, de natură materială, care se produce la nivelul creierului²⁵.

²³ Vezi Mona Mamulea, *Dialectica închiderii și deschiderii în cultura română modernă*, București, Editura Academiei Române, 2007, cap. 6: „Evoluționismul maiorescian provocat de mutaționism”, pp. 160–201.

²⁴ Titu Maiorescu, *Patru conferințe*, Bucuresci, Tipografia Ștefan Mihalescu, 1883, pp. 79–83. Cf. „Darwinismul în progresul intelectual”, în *Comemorare Titu Maiorescu*, ed. cit., pp. 473–474.

²⁵ Titu Maiorescu, „Istoria filosofiei engleze contemporane”, în *op. cit.*, p. 687.

După ce am arătat care sunt cele trei surse principale pe baza cărora respingea Maiorescu doctrina facultăților, rămân niște precizări de făcut. Dacă Maiorescu nu-l amintește pe Kant în niciunul dintre pasajele critice (deși cursul său despre Kant abundă în referiri la facultățile kantiene), este, cred eu, pentru că observațiile lui negative *nu aveau în vedere înțelegerea lui Kant*. La Kant, facultățile nu erau ceva de ordinul acelor „esențe metafizice” care-l îngrozeau pe Maiorescu. La drept vorbind, nici nu are sens să ne întrebăm *ce* erau facultățile în filosofia transcendentală câtă vreme ele nu au fost derivate în termeni de „ce sunt” (esență), ci în termeni de „ce fac” (funcție). Dacă admitem că avem experiențe, trebuie să presupunem *posibilitatea* de a le avea. La Kant, facultățile nu erau *postulate* în ordine *ontologică*, ci erau *deduse* în ordine *epistemologică* – adică justificate transcendent, prin reflecția asupra condițiilor de posibilitate a cunoașterii empirice.

Este rezonabil să presupunem că dacă Maiorescu nu l-a antrenat pe Kant în puținele discuții (toate depreciative) despre vechea doctrină a facultăților, faptul se datorează convingerii că nu aparține acestei tradiții. Totuși, nici Maiorescu, nici filosofii pe care i-a pregătit nu au considerat că este oportun să investigheze mai departe în direcția deschisă de Kant, o direcție ale cărei ecouri au ajuns până în științele cognitive de astăzi. În ideea lor, teoria facultăților fusese compromisă de direcția esențialistă, prin urmare revirimentul acesteia în context funcționalist a fost privit cu suspiciune.

Atitudinea nefavorabilă față de teoria facultăților mentale s-a perpetuat deci și cu studenții lui Maiorescu. Petrovici a văzut întreprinderea lui Kant ca fiind un vestigiu regretabil al unei psihologii depășite:

„Kant urmează repartiția psihologică admisă în vremea sa. Pe atunci, facultatea noastră de cunoaștere era, cum am spus, împărțită în trei funcțiuni deosebite: simțurile, inteligenta și rațiunea, aceasta din urma fiind un fel de supra inteligență, deși fără caracter mistic, ci tot dialectic și raționalist. Desigur, unei asemenea clasificări psihologice în aceste trei mari rafturi i se pot aduce numeroase obiecții din punctul de vedere al psihologiei contemporane. În orice caz i s-ar putea reproșa lui Kant că n-a fost un inovator, un deschizător de drumuri, în domeniul psihologiei”²⁶.

Observația lui Petrovici pare să conțină în ea însăși motivele lipsei sale de interes pentru teoria facultăților: în primul rând, doctrina kantiană a facultăților, zice el, preia terminologia psihologică a vremii sale *fără să inoveze*; în al doilea rând, avem de-a face cu o clasificare *psihologică* la care

---

²⁶ Ion Petrovici, *Viața și opera lui Kant. Douăsprezece lecții universitare*, București, Editura Casei Școalelor, 1936, pp. 122–123.

se poate obiecta de pe poziții disciplinare mai noi. Conținutul celui dintâi punct nu reprezintă nici pe departe un consens printre cercetătorii de astăzi ai lui Kant, care în bună măsură îl consideră un deschizător de drumuri nu doar în psihologie, în genere, ci chiar în chestiunea mai restrânsă a facultăților cognitive²⁷. Secolul al XVII-lea a fost destul de productiv în ceea ce privește concepțiile despre cunoaștere, iar teoria facultăților ocupa un loc important în cadrul acestora, fiind direct implicată în disputele cu privire la natura minții sau la posibilitățile acesteia de a accede la natura lucrurilor²⁸. Kant este considerat original atât prin raport cu doctrinele metafizice care i-au influențat într-o oarecare măsură teoria asupra minții (Wolff, Leibniz, Baumgarten), cât și cu psihologia empirică, în care pe atunci domina figura lui Johannes Nikolaus Tetens, adeptul unei psihologii a facultăților („*Vermögenpsychologie*”) tripartită – prin facultățile cunoașterii, voinței și simțirii. De pildă, Kant a urmat distincția lui Leibniz între sensibilitate și intelect, dar fără să accepte și interpretarea leibniziană a acestei distincții²⁹. Pentru Leibniz, ca și pentru Wolff, sensibilitatea și gândirea nu erau funcții mentale atât de net separate ca la Kant: senzațiile erau gânduri confuze, nedisciplinate, iar gândurile – senzații trecute printr-o analiză rațională³⁰. În mod similar, Kant a preluat de la Leibniz ideea unei cunoașteri care este înăscută prin formele ei, dar dependentă de experiență prin conținuturile ei. Dar aplicând această idee la propria sa distincție (radicală) dintre sensibilitate și intelect, Kant „din nou a mers dincolo de perspectiva wolffian-leibniziană asupra cogniției”, prin aceea că a conceput pentru fiecare dintre cele două în parte atât forme, cât și conținuturi proprii³¹. Este deci discutabilă opinia potrivit căreia Kant nu ar fi inovat în ceea ce privește

²⁷ Vezi, de exemplu, David E. Leary, „The philosophical development of the conception of psychology in Germany, 1780–1850”, în *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 14(2), 1978, pp. 113–121; Idem, „Immanuel Kant and the Development of Modern Psychology”, în William Ray Woodward & Mitchell G. Ash (ed.), *The Problematic Science: Psychology in Nineteenth-Century Thought*, New York, Praeger, 1982, pp. 17–42; Thomas Teo, *The Critique of Psychology: From Kant to Postcolonial Theory*, New York, Springer Science & Business Media, 2006.

²⁸ Pentru diferitele teorii ale facultăților în secolul al XVII-lea, vezi Gary Hatfield, „The cognitive faculties”, în D. Garber, M. Ayers (ed.), *The Cambridge History of Seventeenth-Century Philosophy*, Cambridge, Cambridge University Press, 2000, pp. 963–1002.

²⁹ David E. Leary, „Immanuel Kant and the Development of Modern Psychology”, ed. cit., p. 24.

³⁰ *Ibidem*; vezi și p. 26, unde Leary vorbește despre modul în care Kant a inovat (împotriva voinței lui, desigur) în psihologia empirică.

³¹ *Ibidem*, pp. 24–25.

doctrina facultăților. Oricum, Petrovici nu a fost singur în această părere. Herbart însuși văzuse în Kant un continuator al psihologiei facultăților în tradiție wolffiană și considera (spre deosebire de Petrovici) că întreaga filosofie critică a lui Kant este compromisă (neputând fi separată) de vocabularul psihologiei lui Wolff³².

Al doilea punct al observației lui Petrovici este împărtășit și de Rădulescu-Motru, care încă de pe vremea tezei de licență (1889) vorbea despre caracterul iluzoriu al facultăților kantiene și aprecia pozitiv demersul lui Gall³³, care a înlocuit „vechile facultăți ale spiritului cu dispozițiuni parțiale ale centrilor nervoși”³⁴. Regăsim în poziția lui Rădulescu-Motru față de „vechile facultăți” aceeași atitudine anti-esențialistă pe care o exprimase Maiorescu, asociată cu convingerea că activitatea psiho-mentală este inerentă creierului și poate fi explicată fiziologic. Câțiva ani mai târziu, Rădulescu-Motru se va forma în psihologie la Leipzig, în laboratorul lui Wundt (1891–1893). Pentru Wundt, o psihologie științifică nu se poate baza pe niciun fel de presupuneri de tip metafizic³⁵. Obiectul acestei psihologii este o conștiință individuală, concretă, echivalentă cu conținuturile ei – așa cum apar ele ființelor umane particulare. Pe acestea le opune Rădulescu-Motru oricărei încercări de a explica mintea umană prin elemente care nu pot fi constatate pe cale empirică, începând cu „rațiunea” filosofilor greci (care este universală și „planează deasupra condițiilor individualității”³⁶) și sfârșind cu „conștiința în genere” a lui Kant – nimic altceva decât o „abstracțiune goală” și o relicvă a formalismului antic³⁷.

Era de așteptat ca teoria kantiană a minții să nu se bucure de mare popularitate în cadrul unei psihologii experimentale care s-a putut constitui ca știință tocmai pentru că i s-a opus lui Kant – psihologie care, în urma criticii acestuia, fusese destul de rău avariata și trăia disconfortul unei discipline pe cale de dispariție. În momentul de față se admite nu doar carac-

---

³² Vezi Matthew Bell, *The German Tradition of Psychology in Literature and Thought, 1700–1840*, Cambridge, Cambridge University Press, 2005, p. 165.

³³ Este vorba despre Franz Josef Gall, inițiatorul frenologiei, potrivit căruia facultățile psiho-mentale sunt localizate la nivelul creierului.

³⁴ C. Rădulescu-Motru, *Realitatea empirică și condițiunile cunoștinței*, București, Tipografia Academiei Române (Laboratorii români), 1889, p. 11.

³⁵ Wilhelm Wundt, „Über die Definition der Psychologie”, *Philosophische Studien*, 12, 1896, p. 36.

³⁶ C. Rădulescu-Motru, *Realitatea empirică și condițiunile cunoștinței*, ed. cit., 1889, p. 3.

³⁷ C. Rădulescu-Motru, „Personalismul energetic”, în *Revista de filosofie*, X, nr. 3–4, oct. 1924 – ian. 1925, p. 87.

terul inovator al contribuției lui Kant în psihologie (împotriva intențiilor lui), dar și faptul că a avut și încă mai are o influență uriașă în această disciplină, mai ales în orientarea ei cognitivă³⁸. În perspectiva lui Andrew Brook din *Stanford Encyclopedia of Philosophy*³⁹, psihologia empirică își are chiar sursele în modelul minții impus de Kant, model care continuă să fie dominant prin câteva elemente de bază ale structurii sale. Printre aceste elemente, se află și înțelegerea minții ca set complex de *abilități* sau *funcții* (ceea ce Kant numea facultăți)⁴⁰. Tot Andrew Brook îl consideră pe Kant, în multe privințe, „bunicul intelectual al științelor cognitive contemporane”. „Încă mai trebuie să îl abordăm pe Kant ca învățăcei, nu ca arheologi”⁴¹ – scrie el.

O SCHIMBARE DE PERSPECTIVĂ

Așa cum observația lui Petrovici s-a dovedit a fi nefondată, din perspectiva științelor cognitive *de astăzi*, nu s-a adeverit nici prognoza lui Maiorescu. „Nefericita disciplină” a facultăților *psihice* a revenit, și ea, în actualitate. Ideea că mintea operează diferențiat a fost readusă în discuție odată cu lucrarea lui Jerry Fodor din 1983⁴², care începe astfel: „Psihologia facultăților ajunge să fie din nou respectabilă, după ce secole la rând s-a înhăitat cu frenologi și cu alte categorii dubioase”. Convins că viața mentală este eterogenă și, prin urmare, trebuie explicată prin postularea mai multor tipuri de mecanisme psihice, Fodor a pus în circulație un nou termen pentru tradiționalele facultăți: „module ale minții”. Aceste „sisteme cognitive” sunt

³⁸ A se vedea, de exemplu, contribuția Patriciei Kitcher, care interpretează prima *Critică* din perspectiva științelor cognitive actuale: Patricia Kitcher, *Kant's Transcendental Psychology*, Oxford/New York, Oxford University Press, 1990. Vezi și Andrew Brook, *Kant's View of the Mind*, Cambridge/New York, Cambridge University Press, 1999; Idem, „Kant and cognitive science”, în A. Brook (ed.), *The Prehistory of Cognitive Science*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2007, pp. 117–136.

³⁹ Andrew Brook, „Kant's View of the Mind and Consciousness of Self”, în *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2018 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/win2018/entries/kant-mind/>>.

⁴⁰ Vezi Andrew Brook, „Kant's View of the Mind and Consciousness of Self”, în Edward N. Zalta (ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Winter 2016, URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/kant-mind/>>.

⁴¹ Andrew Brook, *Kant and the Mind*, ed. cit., p. 2.

⁴² Jerry A. Fodor, *The Modularity of Mind: An Essay in Faculty Psychology*, The MIT Press, 1983.

funcționale (le corespunde o anumită „arhitectură funcțională” a creierului) și specializate (fiecare modul în parte este procesarea unui tip distinct de „input”). Teza modularității minții umane este considerată de către Fodor însuși o versiune particulară a „psihologiei facultăților”. Se pare că asocierea facultăților minții cu evoluția, turnurile și avatarurile psihologiei, modelul evoluționist (Măiorescu a fost cel care l-a introdus pe Spencer în lecturile Junimii), precum și stigmatul „esențialismului” care acompania sistemele metafizice tradiționale după critica lui Kant au deturnat atenția maiorescienilor de la alte posibile abordări.

Această temă care părea definitiv pierdută pentru filosofia românească a fost recuperată de Alexandru Surdu. Maniera în care s-a raportat Alexandru Surdu la facultăți a fost cu totul diferită de cea a maiorescienilor, care, așa cum am văzut, le-au înțeles ca fiind indisolubil legate de metafizica esențialistă și de răposata „psihologie a facultăților”, prin urmare le-au asociat în mod nefavorabil cu ontologiile prekantiene ale substanței și le-au privit ca pe niște resturi antediluviene care nu mai pot fi integrate într-un discurs decent. În plus, maiorescienii erau mult prea adânciți în animozitățile doctrinare active în epocă și prea dornici să-și găsească ei înșiși o direcție metafizică stabilă pentru a mai arunca o privire către o cauză pe care Măiorescu însuși o considerase pierdută. Alexandru Surdu s-a plasat pe o altă poziție disciplinară: logica. În primul rând, a schimbat optica și s-a folosit tocmai de adversitățile doctrinare din istoria filosofiei și a gândirii în genere pentru a identifica *sursele logice* ale conflictului. Punctul de plecare nu îl mai constituie analiza arhitectonic-funcțională a minții umane ca atare, ci analiza produselor gândirii, îndeosebi a celor sistematice, care, prin caracterul lor abstract, permit schematizare logică. Din acest motiv, funcția explicativă a facultăților își schimbă obiectul. Ele nu mai explică mintea ca atare, ci *gândirea*. În al doilea rând, Alexandru Surdu a introdus în tabloul facultăților un element esențial pentru virtuțile lui explicative și ordonatoare: corespondența dintre facultăți și diferitele domenii ale realității. În măsura în care gândește, mintea întotdeauna gândește *ceva*, se raportează la o *realitate* de un fel sau altul. O să dezvolt punctele de mai sus.

Modul în care a derivat Alexandru Surdu facultățile nu se încadrează în niciuna dintre cele două mari orientări aduse în discuție – direcția esențialistă și direcția funcționalistă –, iar această diferență se reflectă înainte de toate în *întrebarea* cu care se deschide demersul. *Ce este sufletul?* – e întrebarea de la care pleacă Aristotel în *De Anima*. Este o întrebare cu privire la *esență*: „se pare că este de folos să-i cunoaștem esența”, spune

e⁴³. Aplicând hilomorfismul la psihologie, Aristotel decide că sufletul trebuie să fie substanța „potrivită cu rațiunea de a fi a corpului”, substanța lui formală, căci el face ca un corp anumit să fie ceea ce este⁴⁴. Sufletul – principiul vieții – este deci forma împărtășită de toate viețuitoarele. Dar se poate observa că viețuitoarele diferă prin modul în care își susțin viața. Toate au capacitatea de a se hrăni, de exemplu, dar capacitatea de a simți o au doar animalele, iar capacitatea de a gândi, doar omul. Aristotel numește aceste capacități *dynameis* (puteri), le plasează la nivelul sufletului în calitate de părți ale acestuia⁴⁵ și le folosește drept criteriu în edificarea unei întregi ierarhii a vieții. Facultățile (puterile) nu pot ține decât de suflet, ca principiu al vieții, de vreme ce viețuitoarele își susțin viața prin intermediul lor. Vietățile se deosebesc între ele în funcție de părțile de suflet la care „participă”⁴⁶. Aristotel derivă deci facultățile într-o manieră esențialistă. Facultățile însele sunt ceva de ordinul esențelor, ca părți ale sufletului care decid identitatea ontică a indivizilor. Întrebarea subsidiară demersului lui Kant este cu totul dezinteresată de esențe. *Care sunt condițiile necesare pentru ca o cunoaștere empirică să aibă loc?* Kant a derivat facultățile în contextul mai larg al metodei sale transcendentale, reflectând la condițiile de posibilitate a experienței empirice. Într-un astfel de demers, statutul metafizic al facultăților (ce sunt ele în ordinea onticului) își pierde importanța, întrucât ceea ce relevă aici metoda transcendentă este prezența anumitor funcții pe care trebuie să le îndeplinească mintea ca să putem vorbi despre experiență empirică. Introducerea facultăților se justifică în calitate de condiții de posibilitate ale acestor funcții⁴⁷. Întrebarea lui Alexandru Surdu nu vizează nici esențe, nici condiții de posibilitate. Aplicându-se, strict, la rezultatele cunoașterii, care ni se prezintă ca fiind diferite, dacă nu de-a dreptul *incompatibile*, întrebarea ia forma: *De ce ne confruntăm în cadrul uneia și aceleiași discipline cu teorii ireconciliabile?* De ce, mai ales, știința

⁴³ Aristotel, *De Anima*, 402a-b.

⁴⁴ *Ibidem*, 412b.

⁴⁵ În *De Anima* și *Etica nicomahică*, Aristotel pare să vorbească despre *dynameis* în două sensuri: pe de o parte, ca părți ale sufletului – în această calitate fiind limitate ca număr; pe de altă parte, ca aspecte ale sufletului – concepute astfel, numărul lor poate fi multiplicat la nesfârșit. Această înțelegere dublă a generat, în Evul Mediu, discuții lungi despre modul în care ar trebui înțelese facultățile sufletului: substanțial sau funcțional? Pentru acest subiect, vezi Dominik Perler, „Faculties in Medieval Philosophy”, în Dominik Perler (ed.), *The Faculties: A History*, Oxford, Oxford University Press, 2015, pp. 97–139.

⁴⁶ Aristotel, *De Anima*, 413a–b.

⁴⁷ Vezi Johannes Haag, „Faculties in Kant and German Idealism”, în *The Faculties: A History*, ed. cit., p. 199.

logicii (știința formelor gândirii), care operează la cel mai înalt nivel al abstracției, a devenit câmpul unor conflicte *de nesoluționat*? În cadrul științelor empirice, diferențele de opinie sunt în principiu soluționabile. Dar aici, în cadrul logicii, nu este vorba despre controverse care au ca obiect valoarea de adevăr a unor realități particulare, ci despre *înseși formele de gândire pe baza cărora atribuim valorile de adevăr*. Problema este cu adevărat importantă pentru întreaga cunoaștere, căci vizează temeiul pe baza căruia discernem adevăratul de fals. Dacă ținem cont de faptul că logica este ea însăși o *gândire asupra gândirii*⁴⁸, o operațiune de clasificare a tipurilor de logică este, în același timp, o operațiune de clasificare a tipurilor de gândire.

Plecând de la controversele din această disciplină și analizând structurile fiecărei poziții în parte, Alexandru Surdu a identificat trei tipuri principale de logică și, *implicit*, trei tipuri principale de gândire⁴⁹, pe care, în continuitatea tradiției filosofice, le-a numit „facultăți”:

„«Curățate» de aspectele concret-istorice și transpuse pe plan logic, în pura lor esențialitate, obiectele controverselor se dovedesc a fi facultăți *diferite* ale gândirii. În istoria filosofiei, ele intervin în perioade diferite și au pondere diferită, dovedindu-se succesiv utile ansamblului filosofic, fie ca sistem categorial, fie ca sistem disciplinar”⁵⁰.

Așa cum le concepe Alexandru Surdu, ele nu mai sunt facultăți ale sufletului/minții în genere. Derivate fiind la nivel logic, facultățile despre care vorbește Alexandru Surdu sunt exclusiv ale gândirii. În calitatea lor de *moduri de a gândi*, ele vădesc o structură și se constituie într-o importantă grilă ordonatoare pentru întreaga istorie a gândirii. Pe lângă faptul că lămurește aspectul controversat al cunoașterii, grila facultăților explică logica în conformitate cu care s-a dezvoltat fiecare sistem de gândire în parte, precum și discrepanțele sau eșecurile acestora.

Cum spuneam mai sus, Alexandru Surdu introduce un nou element în teoria facultăților. Acestea nu sunt doar moduri diferite în care funcționează

---

⁴⁸ Alexandru Surdu, „Intelect, rațiune, speculațiune” (1992), în *Gândirea speculativă – Coordonate istorico-sistematice*, București, Paideia, 2001, p. 314.

⁴⁹ Acestea li se adaugă două tipuri de gândire hibride: „... filosofia pentadică nu se rezumă la cele *trei* facultăți ale gândirii, ci tratează și despre *două* facultăți hibride: *intelectul rațional* și *rațiunea speculativă*, adică despre *cinci* facultăți ale gândirii, cu domeniile lor ontice de referință distincte, cu procesele psihice diferite care le determină și limbajele speciale în care se exprimă” (Al. Surdu, *Cercetări logico-filosofice*, București, Editura Tehnică, 2008, p. 361).

⁵⁰ Alexandru Surdu, *Cercetări logico-filosofice*, ed. cit., p. 431.

gândirea, ci și (implicit) *moduri diferite în care decupăm realitatea*⁵¹. Pentru Alexandru Surdu, a vorbi despre facultățile gândirii înseamnă a vorbi despre o gândire multiplu specializată în contextul căreia fiecare facultate are competența ei specifică și se exersează asupra unui compartiment ontic care îi este corelat:

„... într-un fel sau altul, de la Aristotel și până în zilele noastre, s-a observat că gândirea, deși este produsă de *același cuget*, are componente specializate pentru *domenii diferite* ale realității la care se referă și că, în cadrul acestui proces de referință, care nu este altul decât cel al cunoașterii, aceste componente specializate se exprimă în *limbaje diferite*, respectă *legi diferite* și, ca atare, necesită ele însele *denumiri diferite*”⁵².

Într-adevăr, dacă urmărim istoria filosofiei, constatăm că diferitele perspective asupra facultăților cognitive au fost mereu dependente de o ontologie. Delimitarea abilităților (facultăților) de cunoaștere înseamnă, totodată, *delimitarea realului ca obiect al cunoașterii*, prin urmare, harta gnoseologică a facultăților gândirii s-a suprapus peste harta ontologică a realului considerat cognoscibil. Relația care se poate stabili între minte și real se află deci în centrul unei teorii filosofice cu privire la facultățile gândirii. Dar obiectele și lucrurile reale ni se prezintă ca un ansamblu *eterogen*, prin urmare și competențele cognitive trebuie să fie distincte. Să luăm cazul lui Platon. Împărțirea realului într-un domeniu *genuin* și unul *aparent* se asocia cu diferențierea între o facultate cognitivă *veritabilă* și una *coruptă*. A spune că toate lucrurile din lume (instabile și pieritoare) își datorează calitățile unor forme imuabile și eterne plasate în afara acestei lumi – forme pe care le accesăm doar prin intermediul rațiunii – înseamnă a ierarhiza sau a organiza într-un anumit fel atât realul, cât și abilitățile cognitive: la Platon, cele legate de senzorial sunt declassate prin raport cu rațiunea, de vreme ce ele sunt prin constituție incapabile de a înregistra altceva decât efemerul și iluzoriul. În *Republica*, Platon aducea în discuție două capacități cognitive distincte: *episteme*, care este infailibilă, și *doxa*, care este failibilă. Cele două nu se raportează la *unul și același plan ontic*, dar cu rezultate diferite, ci au ca obiect *planuri ontice diferite*. Cunoașterea veritabilă (*episteme*) are ca obiect *ceea ce este în felul în care este* (realitatea autentică – domeniul formelor), iar părerea (*doxa*) – lumea lucrurilor multiple⁵³. Facultățile gândirii spun ceva *despre real* în aceeași măsură în care spun *despre gândire*.

⁵¹ Trebuie ținut cont de faptul că, pentru Alexandru Surdu, realitatea nu este existență pur și simplu, ci existență asupra căreia gândirea s-a aplicat deja.

⁵² Alexandru Surdu, „Intellect, rațiune, speculațiune”, ed. cit., pp. 316–317.

⁵³ Platon, *Republica*, 479b-484b.

Alexandru Surdu descrie trei facultăți ale gândirii, fiecare dintre ele având ca domeniu de referință o regiune distinctă a realității. *Rațiunea* se aplică esențelor, *intelectul* se aplică realului empiric (lumii în genere), iar domeniul de competență al *speculațiunii* îl reprezintă transcendentul și/sau transcendentalul.

„Fiecare dintre acestea contribuie, cu pondere diferențiată, la elaborarea teoriilor științifice, canoanelor artistice, dogmelor etice, legilor juridice și doctrinelor politice.”⁵⁴

Cele trei moduri de a gândi „adrează” realului întrebări specifice. Gândirea rațională este interesată de esențe („ce este?”), gândirea intelectuală – de aparențe și mecanisme („cum este?”), în vreme ce gândirea speculativă are în vedere cauzele („de ce este?”). Metodele lor de investigație sunt, de asemenea, diferite. Gândirea rațională se folosește de noțiuni, judecăți și raționamente, gândirea intelectuală se produce prin intermediul simbolurilor și al relațiilor, în vreme ce gândirea speculativă utilizează categorii de maximă generalitate. Rezultatele celor trei tipuri de gândire sunt relevante pentru domenii diferite ale realului: gândirea intelectuală este relevantă pentru realul empiric, unde obiectul este *simbolizat*; gândirea rațională are relevanță pentru realul mental, unde obiectul este *esențializat*; gândirea speculativă este relevantă pentru realul transcendent/transcendental, unde obiectul cunoașterii este *întemeiat*. Fiecare operează *în mod legitim* doar în acel domeniu al realului care îi este corelat. Asta nu exclude posibilitatea ca o facultate anume să se aplice (în mod incorect sau abuziv) asupra unui domeniu situat în afara competențelor ei, ceea ce explică inconsecvențele din interiorul unuia și aceluiași sistem de gândire. Analizând mecanismele prin care fiecare facultate, în demersul ei ireductibil, constituie obiectul cunoașterii în mod diferit și în planuri diferite ale realității, Alexandru Surdu a reconsiderat întreaga istorie a filosofiei.

---

⁵⁴ Al. Surdu, *Cercetări logico-filosofice*, ed. cit., p. 363.